

го та ін. На жаль, усе значне і важливе листування щодо організації кооперації, участі у різних заходах та міжнародних форумах, як згадувалося, було втрачено.

Шоста група – фотодокументи, серед яких є й групові, що мають важливу іконографічну цінність, зокрема, артільників і учасників кооперативних курсів, співробітників газети «Червоний шлях» (1930) та ін. Серед фотознімків є зображення відомих постатей з української історії: Х. О. Алчевська, родина Анчушиних, М. П. Баллін з сином Борисом, К. К. Бельська, А. О. Бондаренко, Г. Гегден, Н. Дорошенко, Д. Н. Дриль, Карпенко-Карий, В. С. Козлов; група – Т. Р. Рильський, В. Л. Беренштам, Панченко, Б. С. Познанський; Н. І. Харченко, С. Яценко. Збереглися фотоальбоми М. В. Левитського та студентів вузів Харкова, фото будинків, де він мешкав у Харкові. Окрему групу складають фоторепродукції та літографії окремих осіб, які збирав М. В. Левитський для роботи над історією кооперативного руху в Росії та Україні, а також для популяризаторської діяльності у галузі української культури, зокрема, серед них – Шарля Фурьє, І. Франка, О. С. Афанасьєва-Чужинського, О. М. Бодяньського, Л. І. Глібова, Є. П. Гребінки, В. М. Доманицького, П. Г. Житецького, І. П. Котляревського, М. В. Лисенка, О. О. Потєбні, І. Я. Рудченка, В. І. Сміленка, М. П. Старицького, О. П. Стороженка, П. П. Чубинського та ін.

Отже, значний за обсягом архів дає змогу осягнути особистість М. В. Левитського, а також історію розвитку кооперативної думки, практики, певною мірою – історію національної культури, соціальних рухів наприкінці ХІХ – 20-х рр. ХХ ст.

Тільки через тривалий час здійснилося давнє прагнення Миколи Васильовича – громадянина,

вченого, бібліофіла, фондоутворювача: зосередити свої архівні матеріали в одному місці та уможливити доступ до них широкого наукового загалу. Водночас, на нашу думку, не меншої актуальності для сучасних дослідників набуває вивчення особового фонду як унікального самостійного об'єкта комплексного науково-бібліографічного опрацювання.

¹ Левитский Н. В. Новый энциклопедический словарь. Т. 24.– Петроград, 1915. – С. 202.; Энциклопедия украиноведения. Т. 4. – К., 1996. – С. 1264; Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної ради: Біографічний довідник. – К., 1998.

² Там само.

³ Потєбня Олександр Опанасович // Довідник з історії України. – К., 2001. – С. 614.

⁴ ІР НБУВ, ф. 327, № 549, арк. 6.

⁵ Харківське історико-філологічне товариство // Довідник з історії України. – К., 2001. – С. 1009.

⁶ Потєбня Олександр Опанасович // Довідник з історії України. – К., 2001. – С. 614.

⁷ ІР НБУВ, ф. 327, № 549, арк. 6.

⁸ Там само, арк. 6–7.

⁹ Там само, арк. 7.

¹⁰ Там само, ф. 327, № 603.

¹¹ Там само, № 549, арк. 8.

¹² Там само, ф. 327, № 549, арк. 8.

¹³ Там само, № 573.

¹⁴ Там само, № 554, арк. 5.

¹⁵ Там само, № 549, арк. 9.

¹⁶ Там само, № 548, арк. 9–10.

¹⁷ Там само, арк. 9.

¹⁸ Там само, арк. 22.

¹⁹ Там само, арк. 24.

²⁰ Там само, № 549, арк. 3.

²¹ Там само, № 606, арк. 2, 3.

²² Там само, оп. 1, од. зб. № 45, арк. 16.

²³ Левитський Миколай Васильович // Особові архівні фонди Інституту рукопису. Путівник. – К., 2002. – С. 303–311.

²⁴ ІР НБУВ, Інвентарний опис фонду 327, № 1–2170.

Євген Максимчук

ОГЛЯД ФОНДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКАНСЬКОЇ КОМІСІЇ З ОБЛІКУ ЗБИТКІВ І ЗЛОЧИНІВ, ЗАПОДІЯНИХ НІМЕЦЬКО-ФАШИСТСЬКИМИ ЗАГАРБНИКАМИ

Вивчення історії Другої світової війни залишається однією з актуальних проблем історичної науки. Переміщення акцентів у її дослідженні передбачає подальше залучення до наукового обігу інформації архівних документів, які за радянських часів залишалися поза увагою дослідників. Недостатньо вивченою на сьогодні є діяльність Надзвичайної державної комісії з встановлення та розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників та їхніх спільників і заподіяних ними збитків громадянам, колгоспам, громадським ор-

ганізаціям, державним підприємствам та установам СРСР (далі НДК СРСР) на території Української РСР.

У Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України зберігається фонд Української республіканської комісії з обліку збитків і злочинів, заподіяних німецько-фашистськими загарбниками (ф. 3538), що складається із 89 од. зберігання за 1943–1945 рр. Фонд хоч і носить дещо фрагментарний характер, все ж є достатньо репрезентативним для об'єктивного, не-

упередженого аналізу організаційних засад створення комісії, вироблення нею методик проведення роботи, а також діяльності міських, крайових, обласних комісій з обліку заподіяних нацистськими загарбниками збитків громадянам, державним підприємствам та установам, громадським організаціям, колгоспам тощо.

Республіканська комісія була створена відповідно до Постанови РНК СРСР від 5 березня 1943 р., № 299, якою затверджувалося Положення про НДК СРСР та визначався склад республіканських, крайових та обласних комісій, основним завданням яких було всебічне сприяння НДК СРСР – збирання та оброблення даних про збитки та злочини.

У фонді зберігається Постанова ЦК КП(б)У від 27 квітня 1943 р. про склад республіканської комісії¹. Про участь Управління державними архівами НКВС УРСР у цій важливій справі свідчить копія Постанови Раднаркому УРСР від 12 листопада 1943 р., № 441 «Про утворення робочої групи при Управлінні Державними Архівами НКВС УРСР по збору та обробці матеріалів по встановленню і розслідуванню злочинів, заподіяних німецько-фашистськими загарбниками», яка мала складатися із 15 осіб та проводити роботу зі збирання та обробки документів, що надходили до Республіканської комісії, а також надавати практичну допомогу місцевим комісіям у цій справі².

Привертають увагу два документи, датовані 1 березня 1943 р., автором яких є акад. Михайло Птуха, який на той час обіймав посаду завідувача відділу статистики Інституту економіки АН УРСР. Це – «Соображения по вопросу относительно учета потерь и убытков от войны и вражеской оккупации территории СССР» та «Записка относительно подсчетов на местах потерь и убытков от вражеской оккупации территории УССР». Акад. М. Птуха відмічав, що зібрані на місцях матеріали мають слугувати різним цілям: з одного боку, вони ляжуть в основу рахунку нашим ворогам, з іншого – процес встановлення розмірів втрат та збитків пов'язаний з відновленням та реконструкцією народного господарства³.

Найбільший масив документів фонду становлять зведені відомості про збитки, заподіяні нацистськими загарбниками наркоматам: лісової, промислово-будівельних матеріалів, харчової, текстильної, легкої, м'ясо-молочної, рибної, паливної промисловості, підприємствам комунального господарства, охорони здоров'я, юстиції, кінофікації, електростанціям, системі водопостачання та каналізації, заповідникам, музеям, пам'яткам архітектури та мистецтва, церквам, синагогам, мечетям.

Крім того, у фонді відклалися копії актів про злочини та збитки, заподіяні нацистськими загарбниками по областях Української РСР: Вінницькій, Ворошиловградській, Дніпропетровській, Житомирській, Запорізькій, Кіровоградській, Полтавській, Рівненській, Сумській, Херсонській, Чернівецькій, Чернігівській. Згідно лише із незначною частиною зібраних відомостей по областях, робоча група Республіканської комісії у своїй довідці від 29 грудня 1943 р. повідомляла НДК СРСР, що за період окупації України німцями заподіяні наступні злочини та нанесено збитки народному господарству: вбито та замучено громадян – 315 938 осіб, вивезено до Німеччини – 278 089 осіб, нанесено матеріальних збитків на суму – 11 450 228 993 руб.⁴

Окремі факти злодіянь відображено у Проекті постанови НДК СРСР про підсумки обліку збитків, заподіяних нацистськими загарбниками колгоспам, державним підприємствам і установам Сталінської області УРСР, а також друкованому екземплярі 1943 р. «Сообщение Чрезвычайной Государственной комиссии по установлению и расследованию злодеяний немецко-фашистских захватчиков и их сообщников и причиненного ими ущерба гражданам, колхозам, общественным организациям и учреждениям СРСР «О разрушениях, причиненных немецко-фашистскими захватчиками промышленности, городскому хозяйству, культурно-просветительным учреждениям Сталинской области»⁵.

Досить численну групу документів складає листування Республіканської комісії з Раднаркомом УРСР з організаційних питань, з НДК СРСР і обласними комісіями про хід роботи з обліку збитків, про підготовку науково-видавничим відділом Управління державними архівами збірника документів «Оккупационный режим на Украине». У одному з листів повідомляється, що архівні органи УРСР зібрали для збірника цікавий документальний матеріал. В основному, це документи окупантів, опубліковані ними або документи, які видані для службового користування і не підлягають розголошенню, а також таємні документи. Для повноти збірника робоча група пропонувала включити матеріали, які надсилалися до НДК СРСР⁶.

У таємних обіжниках Республіканської комісії неодноразово вказувалося на недоліки у роботі обласних комісій: повільність, недостатнє розслідування та облік злочинів, відсутність конкретних висновків про розміри заподіяних збитків, а також даних про вбивства та руйнування в результаті бомбардувань і диверсій на територіях, звільнених від нацистських окупантів. Для повного об-

V. Огляди архівних фондів

ліку злочинів, пропонувалося опитувати місцевих жителів – очевидців злочинів та осіб, які знають місця страт людей; використовувати документальні дані, зібрані Управлінням архівами НКВС – УНКВС: статистичні таблиці громадам, померлих від голоду, картотеки і відомості про вивезених до Німеччини, фотографії кривавих звірств і руйнувань; безпосереднє обслідування членами комісій місць страти людей нацистськими загарбниками та зруйнованих ними фабрик, заводів, колгоспів, радгоспів, соціально-культурних установ, житлових будинків та ін.⁷

Для обліку збитків, заподіяних громадянам нацистськими загарбниками в результаті розграбування їхнього майна та втрати годувальника, комісією було розроблено спеціальну форму відомості, до якої входили: вартість майна, відібраного, вкраденого або знищеного нацистськими окупантами; знищеного в результаті бойових дій, при евакуації та реєвакуації; податки, штрафи та контрибуції, виплачені окупаційним властям; витра-

ти на лікування громадян в результаті звірств окупантів або умов окупаційного режиму; заробітки та доходи, втрачені через каліцтво або захворювання, через неможливість займатися своєю професією, а також через втрату годувальника⁸. Разом з цими відомостями зберігаються заяви громадян про нанесені їм моральні та матеріальні збитки.

Таким чином, документи і матеріали Республіканської комісії представляють цінне джерело встановлення збитків і злодіянь, заподіяних нацистськими загарбниками та їхніми спільниками господарству та громадянам України у період Другої світової війни.

¹ ЦДАВО України, ф. 3538, оп. 1, спр. 1, арк. 1.

² Там само, арк. 3.

³ Там само, спр. 2, арк. 5.

⁴ Там само, спр. 27, арк. 3.

⁵ Там само, спр. 32, арк. 1–15.

⁶ Там само, спр. 5, арк. 20–21.

⁷ Там само, спр. 3, арк. 1–3.

⁸ Там само, спр. 70, арк. 1.